

НОВІТНІ ЧАСИ

УДК 282 : 94+908 (477.63)

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.1.45>

*Наталія Мосюкова**

КАТЕРИНОСЛАВСЬКА (ДНІПРОПЕТРОВСЬКА) РИМО-КАТОЛИЦЬКА ПАРАФІЯ У 20-ТІ РОКИ ХХ СТОРІЧЧЯ

Анотація: У статті висвітлено обставини, в яких існувала Катеринославська (Дніпропетровська) римо-католицька парафія святого Йосипа у непрості для вірян всіх конфесій 20-ті роки ХХ ст. Антирелігійна політика, що її проводила радянська влада, не створювала сприятливих умов для вільного сповідання віри. Католики жили в атмосфері нагляду, фінансового тиску, втручання у внутрішні справи спільноти з боку влади. Відсутність масових репресій проти Римо-Католицької Церкви до кінця 20-их років давала можливість громадам РКЦ діяти. У Катеринославі (Дніпропетровську) діяв костел, парафія мала священника, існувала громада, але кількість парафіян у 1920-ті роки суттєво зменшилася у порівнянні з дореволюційним періодом.

Ключові слова: римо-католики, Катеринослав (Дніпропетровськ), радянська влада, антирелігійна політика, костел

Україна – держава поліконфесійна, і католицизм становить невід’ємну складову її релігійного життя. У часи існування СРСР об’єктивні наукові дослідження історії та діяльності Церкви були практично неможливі. У незалежній Україні відбулися безсумнівні досягнення у сфері висвітлення історії Римо-Католицької Церкви радянського періоду, особливо на загальнодержавному рівні. Про це свідчать праці В. Войналовича¹, Н. Рубльової², П. Федоренко³ й ін.

Останнім часом активно досліджуються питання, пов’язані з діяльністю РКЦ на регіональному рівні, у тому числі на Півдні України. Досить плідно працюють над пробле-

* Мосюкова Наталія Геннадіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України (м. Дніпро).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9568-4681>; e-mail: nataszafranczeska@gmail.com

¹ Войналович В.А. Партиїно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політологічний дискурс. Київ: Світогляд, 2005. 741 с.

² Рубльова Н. Антикостьольна кампанія в УСРР: причини, інструментарій, перебіг (кінець 20-их – 30-ті рр.) // 3 архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. 1999. № 1/2. С. 388-405.

³ Федоренко П. Політика більшовицької влади щодо Римо-Католицької Церкви у I половині 1920-х років (на прикладі Житомирської дієцезії) // Польські студії № 2-3: II та III конкурси ім. Єжи Гедройця. Київ: Дух і літера, 2010. С. 123-140.

мою в означеному регіоні В. Ганзуленко⁴ та Н. Буланова⁵, але ціла низка тем ще залишається поза увагою науковців, серед них і історія римо-католицької парафії у Катеринославі (Дніпропетровську). Її висвітлення ускладнюється браком документів, необхідних для дослідження.

Метою статті є відтворення обставин існування римо-католицької громади Катеринослава (Дніпропетровська) у 20-х роках ХХ ст.

Джерельною базою праці є документи, які зберігаються в архівах Києва та Дніпра.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що за допомогою документів, більшість яких прямо не стосується парафії святого Йосипа, автором вперше проведено розрахунки, що дозволяють конкретизувати та доповнити історію римо-католицької громади Катеринослава (Дніпропетровська).

Репресії більшовиків проти вірян і священників Римо-Католицької Церкви мали місце ще за часів визвольних змагань 1917-1921 рр., що підштовхувало представників цієї конфесії, переважна більшість яких належала до національних меншин (здебільшого польської), до виїзду на історичну Батьківщину.

Римо-католицькі релігійні громади, що залишилися на території радянської України, повинні були пройти процес реєстрації органами НКВС. 27 квітня 1923 р. було видано інструкцію НКЮ і НКВС «Про порядок реєстрації релігійних товариств», яка встановлювала можливість «заснування релігійної громади на прохання не 20, як в Росії, а не менше як 50 фундаторів»⁶. Право оренди культової споруди надавалося на підставі спеціальної петиції до влади групи вірян з 20 осіб. Підписи людей, які утворювали так звану «двадцятку», робили їх особисто відповідальними за матеріальний стан костелу⁷.

У матеріалах про реєстрацію римо-католицької громади у Кам'янському, розташованому недалеко від Катеринослава, зберігся текст договору, в якому записано, що спільнота приймає «в бесплатное бессрочное пользование... костел им. св. Николая и предметы культа в нем находящиеся»⁸. Підписанти брали на себе всю відповідальність за цілісність і збереження майна, зобов'язувалися власними силами здійснювати всі поточні витрати на будівлю та предмети, що у ній знаходилися. Розірвати договір влада могла не докладаючи для цього особливих зусиль – достатньо було, щоб пропав або зіпсувався будь-який переданий громаді предмет⁹ (а предмети мають властивість псуватися з часом). Фраза ж про «вообще небрежное отношение к народному достоянию»¹⁰, як причина розірвання договору, повністю «розв'язувала руки» владі у разі рішення про відібрання культової споруди. Але на цьому фінансовий контроль держави не завершився. Віряни зобов'язувались двічі на рік надавати районному й окружному виконкомом матеріальний і грошовий звіт, мати

⁴ Ганзуленко В.П. Репресивна політика радянської влади щодо римо-католиків Херсонщини у 20-30-х рр. ХХ ст // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство». 2010. Вип. 2. С. 68-74.

⁵ Буланова Н. Римо-католицькі громади та клір на Катеринославі в 1920-х рр.: взаємини з владою // Історія релігій в Україні: актуальні питання. Львів: Логос, 2019. С. 43-50.

⁶ Войналович В.А. Вказ. праця. С. 99.

⁷ Федоренко П. Вказ. праця. С. 126.

⁸ Держархів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). Ф. Р-1278. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 49.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

опис культового майна та заносити в нього всі нові предмети, які з'являлися, не збирати кошти, які не пов'язані з утриманням молитовного будинку та культового майна¹¹.

Про наявність фінансового тиску на Римо-Католицьку Церкву пишуть і українські, і польські історики – Н. Буланова¹², В. Ганзуленко, Дорота Сула й ін. Так, В. Ганзуленко економічний вплив держави на РКЦ вважає одним із напрямків політики радянської влади, що передбачала «повну ліквідацію діяльності католицьких церковних громад»¹³, а Дорота Сула назвала фінансовий тиск одним із засобів боротьби з Церквою¹⁴.

Попри те, що влада суттєво ускладнювала життя вірянам різних сповідань, закривати церкви, молитовні приміщення та синагоги навіть у разі невиконання ними адміністративних розпоряджень про реєстрацію – заборонялося. Заборонялися арешти «релігійного характеру», а у ставленні до вірян рекомендувалося «тактичне відношення». Про це йшлося у циркулярному листі ЦК РКП(б) за 16 серпня 1923 р.¹⁵ Але більшовики не збиралися припиняти боротьбу з релігією, вони намагалися змінити тактику в умовах проведення політики коренізації та сподівалися подолати релігію без застосування кривавих репресій. У тому ж циркулярному листі зазначалося, що запропоновані заборони вводилися лише з метою не дозволити «сорвать достижения партии в области разложения церкви... и сыграть на руку контрреволюции»¹⁶.

На жаль, в архіві не збереглися документи про реєстрацію Катеринославської римо-католицької громади, але відомо, що відповідний договір її представники підписали у 1920 р.¹⁷, а на 1923 рік у Катеринославській окрузі було 4 римо-католицькі общини¹⁸, ймовірно, що одна з них діяла у Катеринославі. Впевненості цьому додає той факт, що наявність означеної громади зафіксована у документах за наступні роки, а також те, що саме у 1923 р. до парафії святого Йосипа було призначено нового настоятеля – Міхаеля Вольфа. Договір, який підписала римо-католицька громада Кам'янського, був типовим, а це означає, що і спільнота Катеринослава підписала такий самий договір з владою.

Релігійні громади знаходилися під «пильним оком» влади. Так, план робіт Катеринославського губерньського відділу управління за 1923 рік передбачав «організацію нагляду за діяльністю релігійних об'єднань згідно інструкції НКВС», а наглядали за ними спеціальні уповноважені¹⁹. У звітах зазначалася кількість релігійних спільнот в окрузі, а також відомості щодо їхнього національного складу, освітнього рівня, класової приналежності тощо. До планів Катеринославського окружного виконавчого комітету входив нагляд за взаєминами громад різних напрямків і культів²⁰. Для проведення зібрань навіть зареєст-

¹¹ ДАДО. Ф. Р-1396. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 165.

¹² Буланова Н. Вказ. праця. С. 46-47.

¹³ Ганзуленко В.П. Вказ. праця. С. 73.

¹⁴ Dorota S. Kosciol katolicki na Ukrainie w latach 1921-1939 // Państwo-religia. Instytucje państwowe i obywatelie wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku. T. I. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2014. S. 107-128. URL: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/10470>

¹⁵ ДАДО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1068. Арк. 7-7зв.

¹⁶ ДАДО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1068. Арк. 7.

¹⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 5. Оп. 2. Спр. 982. Арк. 6.

¹⁸ ДАДО. Ф. П-7. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 111зв.

¹⁹ ДАДО. Ф. Р-305. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 56зв., 216зв.

²⁰ ДАДО. Ф. П-7. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 111зв., 37зв.

рованих спільнот існували жорсткі правила: не дозволялося «произнесение проповедей и речей, враждебных Советской власти и ее отдельным представителям», про зміну місця і часу молитовних зібрань треба було повідомляти владу, необхідно було надавати відомості про членів релігійної спільноти із зазначенням їх віку, адреси, соціального та майнового стану²¹. Наталія Буланова пише, що представники Наркомату внутрішніх справ, який опікувався церковними питаннями, «могли безперешкодно відвідувати богослужіння та ознайомлюватися з документацією. Засновники громад повинні були отримувати дозволи в НКВС на процесії поза межами храмів»²².

Серед циркулярів влади були й такі, які стосувалися діяльності конкретно римо-католиків. Так, занепокоєння НКВС викликало те, що католики «образуют из себя особое объединение, так называемые “Ружанец”», які «в большинстве случаев зарегистрированного устава не имеют» і тому «контролируются органами власти не в достаточной степени»²³. Для встановлення контролю над означеним об'єднанням були запропоновані наступні заходи: «учесть каждое из этих объединений и выявит их руководителей», запропонувати надати відповідні документи на реєстрацію, а в разі затримки – застосовувати «отобрание от руководителей “Ружанец” соответствующих подписок и вызовы руководителей в окрадминотдел», копії документів необхідно було вислати до НКВС²⁴.

Цей документ свідчить про вже хворобливе намагання тотально контролювати католицьке середовище, бо об'єднання «Ружанець» («Розарій») – це не окрема організація, яку можна зареєструвати, це – молитовна група, члени якої щоденно моляться «таємниці Розарію». Можливо, представники НКВС не знали, що таке «Ружанець» («Розарій») і тому видавали накази, які вражають своєю некомпетентністю.

Обліку та «регулярному нагляду» підлягали також «різного роду організації серед нацменшин»²⁵. Оскільки переважна більшість католиків губерньського (окружного) центру відносилася до польської національної меншини, вони підпадали під нагляд одразу по двох означених вище пунктах. Цікавий (для істориків, але не для католиків того часу) документ щодо спостереження «за жизнью польских кругов на Екатеринославщине» отримав агітпроп губкому від губвідділу ДПУ. «Польскруги» були поділені на три групи – реакційно-шовіністичну, дрібнобуржуазну, опозиційну і запропоновані методи боротьби з ними, серед яких: «создать атмосферу полного разложения польских кругов, памятуя, что убивая морально и физически костел, мы убьем тем самым руководителей реакции Польскругов»; агітаційна діяльність поляків – членів КП(б)У «среди польских кругов»; «вкладати в голову» полякам, що ксьондзи – це «прямі агенти контрреволюційного польського уряду»²⁶. Документ датований 1924 роком, тобто був виданий вже у період коренізації.

Отже, у 20-ті роки ХХ ст. більшовицька влада не проводила масових репресій проти поляків і Римо-Католицької Церкви, а з іншого боку – усіляко перешкождала діяльно-

²¹ ДАДО. Ф. Р-1396. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 165-166.

²² Буланова Н. Вказ. праця. С. 47.

²³ ДАДО. Ф. Р-1396. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 163.

²⁴ Ibidem.

²⁵ ДАДО. Ф. Р-305. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 57.

²⁶ ДАДО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 616. Арк. 161-162.

сті парафій РКЦ, здійснювала на них фінансовий тиск, тримала під тотальним контролем. Не припинялася на Катеринославщині (Дніпропетровщині) й антирелігійна пропаганда.

Попри застосовані більшовиками заходи кількість римо-католицьких громад в Україні зростала – на вересень 1924 р. нараховувалося 252, до їх складу входило 47 110 осіб, на жовтень 1925 р. – 251 з кількістю вірян 83 071, на жовтень 1926 р. – 279, в яких було 140 142 особи, на 1 січня 1928 р. – 292 громади, до яких входило 168 310 вірян²⁷.

У Катеринославській (Дніпропетровській) окрузі протягом 1923–1927 рр. кількість римо-католицьких громад також збільшувалася – на 1 вересня 1923 р. їх було 4²⁸, у 1925 р. – 5, у 1926–27 рр. – 6²⁹.

У звіті щодо кількості релігійних спільнот, їх членів і молитовних будинків з посиленням на «аналітику», надруковану в журналі «Безвірник», зазначено, що кількість членів релігійних громад зменшується, а «релігійний вплив згасає»³⁰. Їй протирічать навіть цифри, наведені у цьому ж документі, який зберігався у НКВС. Прості арифметичні підрахунки дозволяють стверджувати, що протягом 1924–1927 рр. в Україні зростала і середня кількість членів римо-католицької громади – у 1924 р. вона складала 187 осіб, у 1925 – 331, у 1926 – 502, у 1927 – 576. Отже, маємо справу з брехнею, надрукованою в журналі, яка мала впливати на свідомість пересічного громадянина зі сторінок журналу «Безвірник», а реальна картина була зовсім інша.

Середня чисельність вірян римо-католицьких спільнот Катеринославської (Дніпропетровської) округи була меншою, ніж середня по Україні, але і вона зростала протягом 1925–1927 рр. Так, у 1925 р. до 5 громад входили 782 особи³¹, у 1926 р. – до 6 громад – 982 особи³² й у 1927 р. членами 6 римо-католицьких спільнот було 1215 осіб³³. Підрахунки дозволяють стверджувати, що середня кількість парафіян у громадах РКЦ Катеринославської (Дніпропетровської) округи у 1925, 1926, 1927 роках складала 156, 164, 202 особи відповідно. Точних даних не знайдено, навіть колегія агітпропу Катеринославського окружного КП(б)У констатувала у 1925 р. «наличие отсутствия учета роста и упадка религиозных общин»³⁴.

У самому Катеринославі у 1925 р. існувала римо-католицька спільнота у складі 250 осіб, її статут був зареєстрований 21 січня 1925 р.³⁵ У порівнянні з дореволюційним часом – це «краплина у морі», але і чисельність поляків у місті суттєво зменшилася (більшість парафії завжди складала саме вони). Наприклад, у 1912 р. у губернському місті налічувалося 13 445 римо-католиків³⁶, а охрещених за рік – 272³⁷, тобто більше, ніж уся спільнота «зразка» 1925 р. На жаль, автор не має у своєму розпорядженні точних відомостей щодо

²⁷ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 1064. Арк. 31, 27, 24, 3.

²⁸ ДАДО. Ф. П-7. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 83.

²⁹ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 1064. Арк. 35, 14, 9.

³⁰ Ibid. Арк. 20.

³¹ Ibid. Арк. 35.

³² ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 948. Арк. 14.

³³ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 1064. Арк. 9.

³⁴ ДАДО. Ф. П-7. Оп. 1. Спр. 508. Арк. 16.

³⁵ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 982. Арк. 6.

³⁶ Весь Екатеринослав (справочная книга). Екатеринослав: Типография Л.И. Сатановского, 1913. С. 113.

³⁷ ДАДО. Ф. 193. Оп. 3. Спр. 578. Арк. 89–176.

кількості поляків і членів римо-католицької громади в місті по кожному року. За даними перепису 1926 р. у Дніпропетровську мешкало близько 4000 поляків, що складало близько 1,8% від загальної кількості мешканців міста³⁸. Розрахунок відвідуваності костелу у Катеринославі (Дніпропетровську) у середині 1920-х років дає значення приблизно 6% (з 4000 поляків окружного центру парафіянами костелу були лише 250 осіб).

У звіті щодо діяльності Катеринославського окружного виконкому (кінець 1923 – початок 1924 рр.) міститься інформація про німецьку колонію Ямбург (розташована на відстані близько 20 км від окружного центру), все населення якої належало до римо-католицької конфесії. У документі зазначено, що у цьому селі «відвідуваність церкви складає близько 15%»³⁹. У цьому ж документі записано, що в Ямбурзі мешкає 725 осіб⁴⁰. За допомогою розрахунків, проведених автором, можна визначити, що кількість парафіян місцевого костелу дорівнювала 109.

У довідці Ямбурзької релігійної громади за 1927 р. вказано, що її чисельність складає 448 осіб⁴¹. Немає підстав вважати, що протягом 1924–1927 рр. кількість мешканців Ямбура суттєво змінилася, а якщо так, то спостерігається збільшення показника відвідуваності костелу. У 1927 р. він дорівнював 62% (підррахунки автора). Збільшення кількості вірян римо-католицької парафії в Ямбурзі відповідає загальноукраїнській тенденції і тенденції, яка мала місце у Катеринославській (Дніпропетровській) окрузі.

У Кам'янському (знаходиться на відстані бл. 35 км від Дніпра) спостерігаємо наступну ситуацію. До революції чисельність вірян римо-католицької парафії цього невеликого промислового міста була 7 тисяч. У 1920-ті роки їх кількість суттєво зменшилася і складала на 01.01.1923 р. – 427, на 01.01.1924 р. – 432, на 01.09.1925 р. – 497 осіб⁴². Протягом 1923–1925 рр. відбувалося, хоч і невелике, але зростання чисельності вірян громади (як і загалом по Україні). У кінці ж 1925 р. кількість прихожан римо-католицької парафії різко зменшилася і на 01.01.1926 р. до її складу входило вже 183 особи⁴³, а у 1929 р. – лише 124 особи⁴⁴. Ймовірно, зменшення кількості вірян цієї спільноти в кінці 1925 р. пов'язано з виїздом поляків на історичну Батьківщину, що відбувався у першій половині 20-х років ХХ ст. Н. Буланова пояснює цю ситуацію ще й високою смертністю серед населення, а також «обережністю, адже участь в богослужіннях могла стати приводом для занесення у перелік ворожих до радянської влади елементів»⁴⁵.

Населення Кам'янського району, що входив до Дніпропетровської округи, за переписом 1926 р. дорівнювало 59 259 осіб, поляки склали 3,6% від загальної кількості мешканців цього району⁴⁶, тобто їх чисельність була 2 133 особи (підррахунки автора). Крім

³⁸ Перепис населення 1926 р. Національний склад населення УСРР. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_склад_населення_України#Перепис_населення

³⁹ ДАДО. Ф. П-7. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 30.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ ДАДО. Ф. Р-1407. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 13.

⁴² ДАДО. Ф. Р-1278. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 13, 26–35.

⁴³ ДАДО. Ф. Р-1278. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 27.

⁴⁴ ДАДО. Ф. Р-1278. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 54.

⁴⁵ Буланова Н. Вказ. праця. С. 44.

⁴⁶ Кам'янський район (Катеринославська округа). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Кам'янський_район_\(Катеринославська_округа\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Кам'янський_район_(Катеринославська_округа))

міста Кам'янське до означеного району входили села Аули, Новоселівка, Миколаївка, Тритузне, Карнаухівка, Романове. Історія цих населених пунктів свідчить про те, що їх мешканці сповідували переважно православну віру (дуже незначна кількість була іновірцями)⁴⁷. Якщо в якомусь з названих сіл і жили католики, то їх чисельність була настільки малою, що її можна не брати до уваги. Отже, будемо вважати, що на 1926 р. у Кам'янському мешкало 2 133 поляка. В означеному році парафіянами костелу були 183 особи⁴⁸, а це означає, що до римо-католицького храму ходили лише 9% поляків міста (до спільноти входили і представники інших національностей, але її переважну більшість складала саме поляки). Не враховані також діти віком до 18 років, які теоретично могли приходити до костелу, але не могли бути внесені до списку релігійної громади.

У документах виконавчого комітету Кам'янської міськради є дані щодо чисельності поляків у цьому місті у 1929 р. Вона дорівнює 2 116⁴⁹. Відомо також, що парафіян у костелі святого Миколая у 1929 р. було 124⁵⁰, що складало лише 6% від загальної кількості поляків міста (підрахунки автора).

У статистичних відомостях щодо обліку релігійних спільнот за 1929 р. зазначено, що в містах Дніпропетровської округи діють дві римо-католицькі громади із загальною кількістю вірян 353 особи (149 чоловіків і 204 жінки, здебільшого парафіянами були робітники)⁵¹. Цими містами були Дніпропетровськ і Кам'янське. Відомо, що у тому ж році релігійна громада Кам'янського налічувала 124 члена⁵², отже, Дніпропетровська парафія складалася з 229 осіб, тобто трохи зменшилася у порівнянні з серединою 1920-х років. Є документи за 1932-1933 рр., де вказано, що у Дніпропетровську поляків мешкає до 4000⁵³ (саме така цифра вказана і за 1926 р., отже, є підстави вважати, що й у 1929 р. кількість представників цієї національної меншини в окружному центрі дорівнювала 4000). Відвідуваність храму у Дніпропетровську у 1929 р. була трохи меншою, ніж 6% (підрахунки автора).

Цифри по Ямбургу, Катеринославу та Кам'янському різняться, але в цьому немає протиріч, бо серед селян віруючих було більше, ніж серед містян. Підтвердженням можуть бути дані зі вже згаданого вище документу: «серед віруючих робітників до 2,5%, службовців 2% і селян близько 95,5%»⁵⁴.

Зроблені підрахунки дозволяють говорити про те, що застосовані владою антирелігійні заходи «робили свою справу» здебільшого у містах. Зростання кількості парафіян римо-католицьких храмів Катеринославської (Дніпропетровської) округи, яке мало місце у 1925-1927 рр., відбувалося, ймовірно, за рахунок сільських громад. Можливо, не тільки страх впливав на римо-католиків міст, а й більшовицька пропаганда, яка була більш потужною у містах. Слід також враховувати, що поляки, які не бачили жодних перспектив свого існування в умовах радянської влади, мали можливість виїхати до Польщі, ті ж, які

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ ДАДО. Ф. Р-1278. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 27.

⁴⁹ ДАДО. Ф. Р-1278. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 49.

⁵⁰ Ibid. Арк. 54.

⁵¹ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 1648. Арк. 11.

⁵² ДАДО. Ф. Р-1278. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 54.

⁵³ ДАДО. Ф. П-19. Оп. 1. Спр. 474. Арк. 58.

⁵⁴ ДАДО. Ф. П-7. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 83.

залишилися, мали певний «запас лояльності» до комуністичної влади, у питаннях релігії також.

Представлені розрахунки не є точними на 100%, але мають обґрунтовану ймовірність.

Наведені документи дають підстави стверджувати, що у Катеринославі (Дніпропетровську) протягом 20-х років ХХ ст. активно діяв костел. При цьому у документах за 1925 і 1927 роки про це зазначається безпосередньо. Так, у списках релігійних спільнот Катеринославської округи за 1925 р. зазначено, що в окружному центрі «группировка римо-католической ориентации» має молитовний будинок під назвою «Иосифовский». Інших католицьких громад в місті немає⁵⁵. У таємній інформації щодо релігійних спільнот по Дніпропетровській округі за 1927 р. міститься відомість про те, що в окружному центрі діє костел, серед парафіян якого 4 німця⁵⁶ (переважна більшість вірян була польського походження, про це йшлося вище). Є також відмітка про підписання спільнотою договору у 1920 р.⁵⁷

Існує висока вірогідність того, що костел діяв протягом всіх 1920-х років. В умовах проведення політики коренізації нелогічним для влади було б (принаймні з 1923 р.) відбирати храм у польської спільноти, а тим більше «гратися» так щорічно – у 1924 р. відібрати, у 1925 р. – повернути, у 1926 р. – відібрати, у 1927 р. – знову повернути. Слід пам'ятати, що кількість римо-католицьких громад у Катеринославській (Дніпропетровській) округі зростала, а не зменшувалася протягом 1925-1927 рр. і в ній існувало не так вже й багато інших католицьких спільнот, які б можна було зареєструвати замість ліквідованої, щоб зберегти означене зростання. У системі доказів важливим є факт, що парафія святого Йосипа протягом 1923-1929 рр. мала настоятеля – Міхаеля Вольфа (його заарештували у червні 1929 р.). Не вигідно радянській владі було залишати вірян зі священником поза костелом без нагляду. Отже, вірогідність того, що храм не діяв протягом якогось часу, існує, але вона є дуже невеликою.

У кінці 1920-х років для РКЦ закінчився період, коли вона «почувалася відносно захищеною»⁵⁸. Як зазначає Н. Буланова, «хвиля репресій щодо римо-католицьких громад Дніпропетровщини в 1928-1929 роках відкрила шлях для закриття храмів... Костел святого Миколая у Кам'янському став першим офіційно закритим римо-католицьким храмом на Дніпропетровщині...»⁵⁹. Парафія святого Йосипа в окружному центрі у цей час ще існувала.

Таким чином, у 20-ті роки ХХ ст. католики Катеринослава (Дніпропетровська), як і католики всієї України, жили в умовах нагляду, фінансового тиску, втручання у внутрішні справи спільноти з боку влади. Попри це в означений період більшовики не проводили жорстких репресій проти РКЦ і поляків, які складали переважну більшість її вірян. Кількість римо-католицьких громад та їх парафіян в Україні зростала. У Катеринославській (Дніпропетровській) округі протягом 1925-1927 рр. відбувалося подібне зростання, хоча

⁵⁵ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 982. Арк. 6.

⁵⁶ ДАДО. Ф. Р-305. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 23.

⁵⁷ ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 982. Арк. 6.

⁵⁸ Рубльова Н. Вказ. праця. С. 389.

⁵⁹ Буланова Н. Вказ. праця. С. 49.

середня чисельність вірян в одній спільноті не була такою масштабною, як у західних регіонах.

Мешканці міст були менш релігійними, ніж селяни. Про це свідчать розрахунки, проведені для Катеринослава (Дніпропетровська), Кам'янського та Ямбурга. У порівнянні з дореволюційним періодом кількість вірян римо-католицької парафії Катеринослава (Дніпропетровська) у 1920-ті роки суттєво зменшилася. Причиною цього була не тільки еміграція поляків, а й те, що в умовах антирелігійної політики влади багато хто з них боявся публічно висловлювати свою позицію, а хтось «не встояв» перед більшовицькою пропагандою (лише 6% від загальної кількості поляків міста були парафіянами костелу святого Йосипа). Існує висока вірогідність того, що костел у Катеринославі (Дніпропетровську) протягом 1923-1929 рр. діяв постійно.

Natalia Mosiukova

Katerynoslav (Dnipropetrovsk) Roman Catholic parish in the 20s of the XX century

Abstract: The article highlights the circumstances in which the Ekaterinoslav (Dnipropetrovsk) Roman Catholic parish of St. Joseph existed in the difficult 20s of the 20th century for religious person of all denominations. The anti-religious policy pursued by the Soviet authorities did not create favorable conditions for the free practice of religion. Catholics lived in an atmosphere of surveillance, financial pressure, and interference in the internal affairs of the community by the authorities. The absence of severe repression against the Roman Catholic Church until the end of the 1920s enabled the communities of the RCC to operate and their number in Ukraine, as well as in the Katerynoslav (Dnipropetrovsk) district, grew.

The inhabitants of the cities were less religious than the peasants. This is evidenced by calculations performed for Ekaterinoslav (Dnepropetrovsk), Kamyanske and Yamburg. In Katerynoslav (Dnipropetrovsk) in the 1920s there was a Roman Catholic community. Compared with the pre-revolutionary period, the number of its religious person has decreased significantly. The reason for this decrease was not only the emigration of Poles, but also the fact that in the anti-religious policy of the government many of them were afraid to express their position publicly, and some «did not resist» Bolshevik's propaganda (only 6% of the total number of Poles were parishioners of St. Joseph' Church). In the second half of the 1920s, the attendance of this church decreased. There is a high probability that the church in Katerynoslav (Dnipropetrovsk) was permanent during 1923-1929.

Keywords: Roman Catholics, Ekaterinoslav (Dnipropetrovsk), Soviet authorities, anti-religious policy, church